

*До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.151
у Львівському національному
університеті імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1*

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата психологічних наук, доцента,
доцента кафедри психології
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
Николаєва Леоніда Олеговича
на дисертацію Абрамюк Олени Олександрівни
«Копінг як чинник суб'єктивного благополуччя шлюбних партнерів»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»

Вивчення поданих матеріалів дисертації та анотації Абрамюк Олени Олександрівни, а також ознайомлення з науковими публікаціями за результатами наукових розвідок за обраною темою, дає підстави стверджувати, що дисертанткою проведено ґрунтовний науковий аналіз обраної теми, виявлено новизну опрацьованих питань, сформульовано наукові положення, узагальнення та висновки, що виносяться на захист. Можна зазначити, що дисертантка досягнула поставлених перед собою цілей. Загальний попередній висновок підтверджується за основними вимогами, які висувуються до дисертацій означеної наукової спеціальності.

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок з галузевими науковими програмами

У сучасних умовах, з урахуванням зовнішніх викликів, таких як війна та інші стресогенні події гострого та пролонгованого характеру, збереження благополуччя подружжя як ядра сімейної системи, від якого залежить безпечний простір розвитку усіх її членів є особливо важливим завданням. Дослідження проблематики способів стресодолаання в сім'ї має велике соціальне та психологічне значення, адже нездатність подружжя справлятися з викликами та стресонавантаженнями може мати серйозні наслідки для фізичного і психічного здоров'я усіх членів сімейної системи, а також здійснювати руйнуючий вплив на соціальну ситуацію розвитку їхніх дітей.

Відтак, вирішення завдань щодо знаходження способів справлятися зі складними ситуаціями сьогодення для подружжя окреслюється, як об'єктивна проблема, дослідження якої може розширити уявлення про можливості

віднайдення ресурсів та конструктивних стратегій, що дозволяють зберігати чи/ї відновлювати благополуччя людини, як одиниці сімейної системи та сімейної системи загалом, а також створити передумови для розробки ефективних просвітницько-профілактичних програм, практичних рекомендацій для психологів, психотерапевтів та інших фахівців, що працюють з сім'ями, щодо запобігання та ефективного управління стресоподіями різної інтенсивності. Результати дослідження можуть сприяти створенню простору в сім'ї, де кожен її член зможе відчувати себе захищеними та підтриманими, що сприятиме їхньому розвитку та оптимальному розкриттю потенціалу.

Сім'я була та є однією з найбільш важливих сфер життя людини, тому її вивченню присвячені численні зарубіжні та вітчизняні наукові праці. Разом з тим, нові виклики сьогодення залишають перед науковцями ще багато невирішених питань, в першу чергу пов'язаних з невмінням шлюбними партнерами разом проходити стресоподії різної інтенсивності, враховуючи цінність сімейного інституту та його синергічні можливості. Враховуючи перспективу наuczіння копінгу за допомогою психоедукаційних та тренінгових програм, можна сприяти посиленню резилієнтних спроможностей як особистості зокрема, так і сімейної системи загалом.

Так, враховуючи недостатній рівень ґрунтового вивчення цієї проблематики, обрано науковий вектор цього дослідження, що визначило його мету та завдання. Усі ці аспекти підкреслюють актуальність дослідження конструктивних способів активності щодо подолання стресів подружжям для подальших досліджень та розробки комплексних психологічних програм підтримки та розвитку сімей, розширення копінгу в парі та формування здорових міжособистісних стосунків у сім'ї. Авторці вдалося загалом знайти раціональну структуру дослідження. Структура логічно пов'язана з метою, предметом, об'єктом та завданнями, що були поставлені дисертанткою.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота здійснювалась у межах науково-дослідницьких тем кафедри психології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Психологічні детермінанти розвитку особистості в умовах соціально-політичної трансформації українського суспільства» (номер держреєстрації № 0115U003560), «Особистість в соціумі: психологічні механізми активності» (номер держреєстрації № 0118U0006198). Тему дисертації затверджено Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 27 / 10 від 26.10.2016 р.).

3. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

Дисертаційна робота О. О. Абрамюк є систематичним і послідовним дослідженням, ґрунтовність виконаної роботи забезпечується глибоким науковим аналізом основних тверджень і положень, списком використаних та опрацьованих джерел (291 найменування, з них 209 – іноземними мовами), змістовними додатками. Загальний обсяг дисертації становить 296 сторінок, основний зміст викладено на 206 сторінках. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Вступна частина роботи написана повноцінно та включає усі складові, передбачені вимогами до дисертації на здобуття доктора філософії. У вступі дисертантка розкриває актуальність обраної проблематики та обґрунтовує доцільність дослідження. Мету сформульовано чітко та конкретно, завдання дослідження викладені логічно та послідовно.

Основні результати дослідження О.О. Абрамюк викладені в трьох розділах дисертації. У першому розділі *«Теоретико-методологічні засади дослідження копінгу шлюбних партнерів та його місця в структурі чинників їхнього суб'єктивного благополуччя»* здійснено дослідження теоретико-методологічних аспектів копінгу шлюбних партнерів як чинника їхнього суб'єктивного благополуччя. В теоретичній частині дисертаційного дослідження О. Абрамюк було виконано ряд поставлених дослідницею завдань: концептуалізовано поняття суб'єктивного благополуччя шлюбних партнерів, окреслено його особливості в контексті сімейної системи та чинники формування в шлюбі; проаналізувано існуючі підходи до розуміння феномену «копінг» шлюбних партнерів у психологічній літературі вітчизняними та зарубіжними дослідниками, визначено зміст цього поняття та його особливості в контексті сімейної системи, описано структуру копінгу подружжя.

На основі глибинного теоретико-методологічного аналізу проблематики копінгу шлюбних партнерів в структурі їхнього суб'єктивного благополуччя, враховуючи специфіку сімейної системи, а також опираючись на суб'єктно-вчинковий підхід у висвітленні можливостей кожного з партнерів (як суб'єкта активності) впливати на власне благополуччя та партнера, авторка розробила теоретичну модель копінгу як чинника суб'єктивного благополуччя шлюбних партнерів. Описуючи теоретичну модель у своїй роботі дисертантка вдало зберігає фокус на широті життєвого простору особистості в шлюбі, враховуючи при цьому як спільний життєвий простір партнерів, так і їхній життєвий простір поза сімейною системою. Така візія дозволяє побачити і позитивні ефекти від успішного індивідуального копінгу особистості: почуття власної поради, спроможності, а також позитивні ефекти копінгу подружжя – створення спільності, єдності, спроможності справлятися разом.

Такий цілісний і водночас диференційований погляд дозволяє зберігати одночасно і «Я» кожного з партнерів, і «МИ» пари, балансувати дихотомію автономії та прив'язаності, що є базовими потребами людини.

Другий розділ *«Організаційно-методичне забезпечення емпіричного дослідження копіngu шлюбних партнерів та його місця в структурі їхнього суб'єктивного благополуччя»* присвячений опису організації, методів та отриманих результатів із зазначенням числових показників, математико-статистичних даних констатувального етапу емпіричного дослідження. В розділі логічно структуровано та послідовно означено етапи дослідження відповідно до його мети та завдань: підготовчий (пошуковий), основний (емпіричний), аналітичний (аналіз та інтерпретація). Позитивної оцінки заслуговує репрезентативність вибірки дослідження, що загалом охоплює 758 респондентів, на основному етапі у дослідженні взяли участь 612 осіб (306 гетеросексуальних пари), що дозволяє говорити про надійність отриманих результатів. Також слід відмітити, що О.О. Абрамюк провела в межах дисертаційного дослідження повну адаптацію Опитувальника діадного копіngu (DCI) швейцарського дослідника Г. Боденманна, що дозволяє використовувати цю методику в діагностичних та корекційних цілях в психологічній та психотерапевтичній практиці, а також в подальших наукових дослідженнях копіngu діади. Обґрунтовано методичні засади дослідження копіngu шлюбних партнерів як чинника їхнього суб'єктивного благополуччя. Обрана програма емпіричного дослідження та підібраний методичний інструментарій дозволили отримати надійні результати та реалізувати мету та завдання дисертаційного дослідження.

В третьому розділі *«Результати емпіричного дослідження копіngu шлюбних партнерів як чинника їхнього суб'єктивного благополуччя»* описано результати емпіричного дослідження копіngu шлюбних партнерів в структурі чинників їхнього суб'єктивного благополуччя, проведеного згідно з попередньо описаною програмою і теоретичною моделлю. Логічно, послідовно та деталізовано за допомогою низки математико-статистичних методів (кореляційного, порівняльного, кластерного, дискримінантного, регресійного, факторного видів аналізу) проаналізовано внутрішньосімейну взаємодію партнерів в парі та їхнє суб'єктивне благополуччя, весь спектр копіngu шлюбних партнерів та їхні взаємозв'язки з суб'єктивним благополуччям кожного з шлюбних партнерів. Здійснено порівняння копіngu подружжя з різним рівнем суб'єктивного благополуччя та обґрунтовано які з них мають негативний та позитивний вплив на формування суб'єктивного благополуччя особистості в шлюбі. Визначено спектр копіngu шлюбних партнерів, що позитивно впливає на їхнє суб'єктивне благополуччя. Чинниками

суб'єктивного благополуччя шлюбних партнерів є позитивний справедливий діадний копінг пари, а також арсенал індивідуального копінгу, в першу чергу проактивного рівня та реактивного рівня копінг-стратегії, що орієнтовані на планування та вирішення проблем (копінг-стратегія «Планування вирішення проблем»), переосмислення досвіду стресоподії в більш широкому позитивному контексті (копінг-стратегія «Позитивна переоцінка»), звернення в стресових ситуаціях за емоційною підтримкою (емоційно-орієнтований копінг). Негативно на благополуччя шлюбних партнерів впливають стратегії, орієнтовані на уникання стресових ситуацій (копінг-стратегія «Втеча-уникнення») або перебільшення значення своєї участі в настанні стресоподії (копінг-стратегія «Прийняття відповідальності»). Емпірично авторкою встановлено вплив індивідуального та діадного копінгу подружжя на суб'єктивне благополуччя кожного з шлюбних партнерів, а також доведено, що успішна стрес-комунікація в парі є активатором ефективного копінгу подружжя. На основі ґрунтового аналізу емпіричних даних, авторка представила модель динаміки подружньої підсистеми під впливом стресу, а також детально та ґрунтовно описала який копінг вмикається внаслідок успішної/неуспішної стрес-комунікації шлюбних партнерів.

Отримані результати постали емпіричною основою для побудови моделі копінгу як чинника суб'єктивного благополуччя шлюбних партнерів. Означені результати можна розглядати як підтвердження ефективності констатувальної частини експерименту та гіпотез дослідження загалом.

Абрамюк О.О. у своїй роботі наголошує на можливості науціння копінгу шлюбних партнерів, що передбачає формування знань та практичних навиків про те, як усвідомлено та гнучко використовувати найбільш зрілі та ефективні стратегії управління своїм психологічним станом та життєвими труднощами, з метою ефективного функціонування сімейної системи та збереження/відновлення благополуччя кожного з партнерів в шлюбному союзі. Дослідивши і проаналізувавши копінг як чинник суб'єктивного благополуччя шлюбних партнерів було розроблено рекомендації для практичних психологів, що працюють з сімейними парами, а також окреслено напрямки психоедукаційного розвитку та створення тренінгових програм, що направлені на відновлення благополуччя особистості в шлюбі після стресоподії.

Результати дисертаційного дослідження О. О. Абрамюк мають важливе теоретичне і практичне значення та можуть використовуватися у подальших наукових дослідженнях. Можна підсумувати, що дисертаційна робота є цілісною та завершеною працею.

4. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове та практичне значення отриманих результатів Абрамюк О.О., важливо відзначити окремі дискусійні положення та висловити зауваження та побажання щодо змісту роботи:

1. Чи враховано у дослідженні усі можливі чинники, що впливають на суб'єктивне благополуччя подружжя?
2. Наскільки отримані результати можуть бути екстрапольовані на інші типи сімейних пар (традиційна подружня пара, цивільний шлюб, одностатева пара, зведені сім'ї, міжнаціональні/міжрасові пари, пари, що мешкають окремо)
3. Чи достатньо надійним є адаптований опитувальник діадного копінгу (DCI) українською мовою? Як дії було виконано задля його верифікації?
4. В роботі подано Програму профілактики стресу та копінгу подружжя (ССЕТ) за Г. Боденманном, чому була обрана саме ця програма і в чому полягає її перспективність в українських реаліях?

Разом з тим слід сказати, що зазначені зауваження істотно не впливають на зміст дисертаційної роботи і не знижують її наукову новизну та практичну цінність.

5. Відсутність порушень академічної доброчесності.

Дисертація є самостійним науковим дослідженням, в якій відображені власні ідеї і напрацювання авторки, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані в науковому дослідженні ідеї і положення науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей авторки. Аналіз наукових публікацій та дисертації О. О. Абрамюк, дають можливість стверджувати, що вони не містять порушень академічної доброчесності.

6. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях.

Основні положення дисертаційного дослідження О.О. Абрамюк підтверджуються апробацією на 8 міжнародних та національних наукових конференціях та відображені у 8 наукових статтях (5 – у фахових виданнях України у галузі психології; 2 – у закордонному виданні; 1 – у нефаховому виданні України).

7. Загальний висновок.

На основі викладеного вище, можна зробити висновок, що дисертація Абрамюк Олени Олександрівни на тему «Копінг як чинник суб'єктивного благополуччя шлюбних партнерів» подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» є самостійною та завершеною науковою роботою, виконаю особисто дисертанткою, у якому розв'язано наукове завдання теоретичного обґрунтування та емпіричного визначення місця та значення копінгу подружжя серед чинників суб'єктивного благополуччя шлюбних партнерів. Наукова робота містить науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, характеризується єдністю змісту та свідчить про особистий внесок автора.

Дисертаційна робота «Копінг як чинник суб'єктивного благополуччя шлюбних партнерів» відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. (із змінами від 31.05.2019 р. № 759) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами від 21.03.2022 року № 341 та від 19.05.2023 року № 502), а її авторка, Абрамюк Олена Олександрівна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», за спеціальністю 053 «Психологія».

Опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Леонід НІКОЛАЄВ